

ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ТА ПОСЛІДОВНОСТІ ВИКЛАДАННЯ ОСВІТНІХ КОМПОНЕНТІВ «ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ» ТА «ОСНОВИ КОНСУЛЬТУВАННЯ» У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «ПСИХОЛОГІЯ»

DETERMINATION OF THE CONTENT AND SEQUENCE OF THE TEACHING OF THE EDUCATIONAL COMPONENTS «AGE PSYCHOLOGY» AND «FOUNDATIONS OF COUNSELING» FOR STUDENTS OF HIGHER EDUCATION IN THE SPECIALTY «PSYCHOLOGY»

У статті визначено, що «Вікова психологія» та «Основи консультування» – це навчальні дисципліни, навчальні програми яких укладені згідно вимог Стандарту вищої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України № 565 від 24.04.2019 року, Освітньо-професійної програми та навчального плану зі спеціальності 053 «Психологія», що розроблені робочою групою забезпечення за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти кафедри психології та соціальної роботи гуманітарного факультету Національного університету «Одеська політехніка» та розраховані на здобувачів, які навчаються за освітньо-професійною програмою підготовки першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія».

Підкреслено, що курс «Вікова психологія» спрямований на створення загальнотеоретичної бази (оволодіння загально-психологічним інструментарієм) для успішного вивчення дисципліни «Основи консультування».

Зазначено, що предметом навчальної дисципліни «Вікова психологія» є особливості розвитку психіки людини, зміст і закономірності вікових змін, а предметом курсу «Основи консультування» – консультативна взаємодія психолога з клієнтом з урахуванням його вікових особливостей та з метою надання кваліфікованих практичних рекомендацій.

Відповідно до мети доведено логічну послідовність викладання зазначених навчальних дисциплін.

Доведено, що завдання освітніх компонентів не пересікаються, проте взаємодоповнюються та сприяють формуванню спільної спеціальної компетентності – здатності до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків.

Підкреслено, що програми побудовані за вимогами кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах, рекомендованого Європейською кредитно – трансферною системою (EKTS). Обидві програми орієнтовані на особистісний та професійний ріст майбутніх фахівців-психологів.

Ключові слова: психолог; вікова психологія; основи консультування; освітні компоненти; загальна підготовка здобувачів.

The article defines that «Age Psychology» and «Fundamentals of Counseling» are educational disciplines, the curricula of which are drawn up in accordance with the requirements of the Standard of Higher Education, approved by Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 565 dated 04/24/2019, the Educational and Professional Program and the Educational plan for the specialty 053 «Psychology», developed by the working group of support for the first (bachelor) level of higher education of the Department of Psychology and Social Work of the Faculty of Humanities of the Odessa Polytechnic National University and designed for applicants who study under the educational and professional training program of the first (bachelor) level of higher education of education specialty 053 «Psychology». It is emphasized that the course «Age Psychology» is aimed at creating a general theoretical base (mastery of general psychological tools) for successful study of the discipline «Fundamentals of Counseling».

It is noted that the subject of the educational discipline «Age Psychology» is the peculiarities of the development of the human psyche, the content and regularities of age changes, and the subject of the course «Fundamentals of Counseling» is the consultative interaction of a psychologist with a client taking into account his age characteristics and with the aim of providing qualified practical recommendations.

In accordance with the goal, the logical sequence of teaching the specified academic disciplines is proven.

It has been proven that the tasks of educational components do not overlap, but complement each other and contribute to the formation of common special competence – the ability to understand the nature of behavior, activities and actions.

It is emphasized that the programs are built according to the requirements of the credit-module system for organizing the educational process in higher educational institutions, recommended by the European Credit Transfer System (EKTS). Both programs are focused on the personal and professional growth of future psychologists.

Key words: psychologist; age psychology; the basics of counseling; educational components; general training of applicants.

УДК 159.96

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.39.18>

Гузенко В. А.

к. психол. н., доцент,
доцент кафедри психології
та соціальної роботи Національний
університет «Одеська політехніка»

Джежик О. В.

к. психол. н., доцент,
доцент кафедри психології
та соціальної роботи Національний
університет «Одеська політехніка»

Постановка проблеми. Відповідно до Стандарту вищої освіти зі спеціальності «Психологія», інтегральною компетентністю є здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій, методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов [1]. Саме

комплексність та невизначеність умов роботи вимагає від фахівця-психолога володіти широким спектром фундаментальних знань, на які необхідно спиратися, трансформувати та втілювати у власну практику. Перехід до засвоєння практичного психологічного інструментарію повинен відбуватись тільки за умови оволодіння основними знаннями про сутність

психіки та психічного, рушійні механізми розвитку, його механізми та закономірності, про основні теорії психічного розвитку та структури особистості. Фундаментальні психологічні дисципліни на кшталт «Загальної психології» або «Вікової психології» покликані створити умовну внутрішню схему чи загальний психологічний образ людини, для того щоб практик міг орієнтуватися у сутності запитів та завдань, що ставить перед ним практика. Тому необхідним є логічний та структурований перехід від загальних теоретичних дисциплін до практико-орієнтованих, зокрема таких, як «Основи консультування».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Під час розробки навчальних програм дисциплін «Вікова психологія» та «Основи консультування» було взято до уваги Стандарт вищої освіти, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України № 565 від 24.04.2019 року, Освітньо-професійну програму та навчальний план зі спеціальності 053 «Психологія», розроблені робочою групою забезпечення за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти кафедри психології та соціальної роботи гуманітарного факультету Одеського Національного політехнічного університету [2].

Постановка завдання. Головною метою розробленого нами навчального курсу: «Основи консультування» є формування у здобувачів вищої освіти високої теоретичної та практичної освіченості, розуміння ними сучасних наукових концепцій, понять та методів психологічного консультування; опанування методиками діагностики кризових станів, оволодіння основними техніками та технологіями соціально-психологічного консультування. Реалізація цієї мети неможлива без ґрунтовної підготовки зокрема щодо особливостей психічного розвитку особистості на різних вікових етапах. Психолог в процесі консультування має вміти відділяти нормативні вікові кризи від травматичних чи, наприклад, екзистенційних. Тому ці знання свідомо закладені до змістовної структури «Вікової психології».

Вікова психологія – це галузь психологічної науки, яка вивчає закономірності розвитку особистості та описує психологічні особливості різних вікових етапів. Перед віковою психологією стоїть головне завдання – визначення рушійних сил розвитку та психологічних особливостей змін, що відбуваються в психіці людини при переході від одного вікового етапу до наступного. Актуальність вікової психології визначається суттєвими змістовними змінами та змінами довжини вікових періодів сучасного людства. Що в свою чергу необхідно враховувати при складанні фахівцем плану психологічних консультацій.

Навчальна дисципліна «Вікова психологія» спрямована на вивчення вікових закономір-

ностей розвитку індивідів та надання допомоги (психологічної підтримки) відповідно до цих закономірностей. Зміст освітньої компоненти сприяє формуванню розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ. В свою чергу дисципліна «Основи консультування» має на меті забезпечення професійної компетентності майбутніх психологів щодо підготовки і кваліфікованого проведення психологічного консультування на базі теоретичних засад, організації консультування та його специфіки, що знов доводить логічну послідовність викладання зазначених освітніх компонентів.

Формулювання цілей статті. Зв'язок між двома такими освітніми компонентами як «Вікова психологія» та «Основи консультування» на перший погляд є поверхневим та неоднозначним. В цій статті ми збираємось довести зворотне. Адже кожна дисципліна, що викладається майбутнім психологам, є своєрідною цеглиною у фундаменті підготовки фахівця та здатності реалізовувати інтегральну компетентність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними завданнями вивчення дисципліни «Вікова психологія» є:

- сформувати знання категоріально-понятійного апарату вікової психології та розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ;

- сформувати знання щодо вікових особливостей поведінки, діяльності та вчинків людини;
- сформувати вміння виділяти чинники, що найбільше впливають на розвиток дитини;
- сформувати розуміння щодо оптимальних умов для успішного розвитку дитини.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Основи консультування» вбачаємо у можливості здобувачів:

- сформувати комплексне уявлення про сутність, принципи та цілі психологічного консультування;

- опанувати навичками застосовувати теоретичні знання в практичних ситуаціях;

- сформувати розуміння психологічної сутності індивідуального та групового психологічного консультування;

- оволодіти вміннями критично опрацьовувати, аналізувати, узагальнювати та прогнозувати соціально-психологічні ситуації клієнта;

- сформувати навички самостійно використовувати сучасні технології та методи психологічного консультування;

- оволодіти вміннями аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації.

Як бачимо, завдання освітніх компонентів не пересікаються, проте взаємодоповнюються.

Розробляючи програми курсів «Вікова психологія» та «Основи консультування», ми орієн-

тувалися на формування у здобувачів програмних результатів навчання (ПРН), які сприяли б формуванню комбінації загальних (ЗК) та спеціальних (СК) компетентностей.

Вивчення курсу «Вікова психологія» дозволить здобувачам отримати такі результати навчання:

- визначати, аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання;

- демонструвати розуміння закономірностей та особливостей розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань;

- здійснювати пошук інформації з різних джерел для вирішення професійних завдань в т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Вивчення курсу «Основи консультування», в свою чергу, дозволить здобувачам отримати наступні основні результати навчання:

- презентувати результати власних досліджень усно / письмово для поінформованої аудиторії, формулювати розгорнутий аналіз та тези досліджень;

- пропонувати власні способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, приймати та аргументувати власні рішення щодо їх розв'язання;

- складати та реалізовувати план консультативного процесу з урахуванням специфіки запиту та індивідуальних особливостей клієнта, встановлювати ефективність власних дій;

- складати та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів, тощо, відповідно до запиту;

- знати та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога.

На прикладі ПРН видно, що програми взаємодоповнюють одна одну, та при цьому сприяють формуванню спільної спеціальної компетентності – здатності до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків. Разом програми охоплюють п'ять загальних компетентностей, сім – спеціальних, та десять з вісімнадцяти програмних результатів навчання, що затверджені Стандартом вищої освіти. Обидві програми орієнтовані на особистісний та професійний ріст майбутніх фахівців-психологів.

Навчальна дисципліна «Вікова психологія» викладається у другому та третьому семестрах, є обов'язковою для вивчення. Програма курсу розрахована на 315 годин, в тому числі аудиторних занять – 120, з них лекційних 60, практичних – 30 та лабораторних – 30. На самостійну роботу здобувачів відведено 195 годин. Індивідуальна робота (15 годин) передбачає розрахунково-графічну роботу. Підсумковою формою контролю за вивченням курсу є іспит.

Навчальна дисципліна «Основи консультування» викладається у п'ятому семестрі і є обов'язковою для вивчення. Програма курсу розрахована на 225 годин, в тому числі аудиторних занять – 74, з них лекційних занять – 30 годин, практичних – 30 та лабораторних – 14. На самостійну роботу здобувачів відведено 151 годину. Індивідуальна робота передбачає – 30 годин. Підсумковою формою контролю за вивченням курсу є іспит.

Оскільки метою вивчення дисципліни «Вікова психологія» є розкрити теоретичні та практичні аспекти предметної області вікової психології, зокрема особливості психічного розвитку особистості на різних вікових етапах, в процесі викладання лекційні заняття підкріплюються практичними та лабораторними заняттями, на яких застосовуються дискусії, метод кейсів, аналітичні огляди, есе, які дозволяють занурюватись у теорію та орієнтують на практику.

Відповідно до мети вивчення дисципліни «Основи консультування» – розкриття сучасних наукових концепцій, понять, методів та технологій психологічного консультування, лекційний курс підкріплюється практичними та лабораторними заняттями, на яких застосовуються тренінгові методи, методи кейсів, рольові ділові ігри, що допоможе обрати найкраще рішення згідно з аналізом ситуації та дозволить навчити здобувачів вмінні встановлювати та підтримувати взаємини з клієнтами на підґрунті взаємної довіри, розуміти специфіку клієнт-центрованої взаємодії.

Самостійна робота є основним засобом засвоєння здобувачем навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Самостійна робота повинна виконуватись систематично. В кінці кожної лекції здобувачі одержують контрольні питання за змістом лекційного матеріалу, відповідь на які передбачає осмислення та більш глибоке засвоєння матеріалу.

Система оцінювання рівня навчальних досягнень ґрунтується на принципах ЄКТС та є накопичувальною. Оскільки дисципліна «Вікова психологія» викладається два семестри, то вона поділяється на чотири семестрові модулі, здобувачі протягом семестру готуються до лекційних, практичних та лабораторних занять, виконують 4 модульні контрольні роботи та розрахунково-графічну роботу.

Лекційний навчальний матеріал передбачає 30 лекцій, які розбито на змістовні модулі: психологічні закономірності розвитку людини; психологічні особливості розвитку в дитинстві; психологічні особливості розвитку в підлітковому та юнацькому віці; психологічні особливості періоду дорослості; розвиток вищих психічних функцій; типові психологічні проблеми осіб різного віку; психологічні концепції розвитку дитини; роль сім'ї у розвитку дитини.

Розрахунково-графічна роботи є видом індивідуальної роботи та входить до накопичувальної частини. Мета розрахунково-графічної роботи – набуття навичок бібліографічного пошуку, опрацювання наукових джерел, формування вмінь реферування наукового тексту, а також навичок презентації власних думок шляхом писемного мовлення та графічного вираження результатів дослідження. Для розрахунково-графічної роботи здобувачам пропонується єдина тема: «Особливості надання психологічної допомоги клієнтам різного віку». Вибір психологічної проблеми та вікової групи здійснюється здобувачем за власним бажанням відповідно до дослідницького інтересу. Обрані комбінації соціально-психологічних проблем та вікових груп не повинні дублюватися в межах однієї академічної групи.

Виконання розрахунково-графічної роботи передбачає вміння працювати з науковою літературою, використовувати довідники, монографії, здійснювати реферування наукових джерел. Така форма роботи дозволяє виробити у здобувача навички аналізу наукових фактів у поєднанні з їх подальшим синтезом, сформувані вміння приймати обґрунтовані рішення та доводити власну точку зору, рефлексувати та критично оцінювати достовірність одержаних результатів, формулювати аргументовані висновки. Виконання графічної частини передбачає вміння користуватися інформаційно-комунікативними технологіями.

Дисципліна «Основи консультування» поділяється на два семестрові модулі, здобувачі протягом семестру готуються до лекційних, практичних та лабораторних занять, виконують 2 модульні контрольні роботи та курсову роботу.

Лекційний навчальний матеріал передбачає 15 лекцій, які містять теоретичні засади та особливості психологічного консультування, освітлюють відмінності психологічного консультування, психотерапії, психокорекції та активного соціально-психологічного навчання, включають розгляд існуючих вітчизняних та закордонних моделей та методів психологічного консультування.

Програма передбачає вивчення методів та заходів психологічного консультування, перехід від загальних питань, що мають теоретичне значення, до аналізу та практичних рекомендацій. Консультування проводиться індивідуально або в групі протягом тривалого часу. Метою таких занять, приймаючи до уваги цілі та завдання нашої програми, є подолання посттравматичного синдрому, зміцнення самовладання, розвиток емоційного самоконтролю, корекція особистісних якостей, форм поведінки, норм соціальної взаємодії людини тощо. Групове консультування часто буває спрямоване на розвиток комунікативних

здібностей, на формування уміння аналізувати поведінку і стани інших людей, уміння адекватно сприймати себе й оточуючих. При цьому корегуються показники психологічної взаємодії, розвивається здатність гнучко реагувати на ситуацію, швидко перебудовуватися в різних умовах і різних групах.

Програма курсу включає 15 практичних занять, метою яких є достеменний розгляд окремих теоретичних положень дисципліни; формування вмінь та навичок їх практичного застосування шляхом виконання здобувачами вищої освіти практичних завдань, відпрацювання теоретичного матеріалу.

Як методи консультування використовуються різні види інтелектуального тренінгу, методи навчання саморегуляції, соціально-психологічні тренінги, рольові ігри, групові дискусії. Ті ж самі методи практичної психологічної роботи можуть використовуватися й під час розвиваючих занять. На відміну від психокорекції, розвиваюча робота спрямована на подальший розвиток якостей, здібностей, умінь людини. Чіткого розподілу корекційних і розвиваючих занять на практиці часто не існує, оскільки межі норми в психічному розвитку бувають недостатньо чіткими, обумовлені теоретичною концепцією або конкретною методикою.

В ході лабораторних занять (програма курсу передбачає 7 лабораторних занять) відбувається розширення, поглиблення й деталізація наукових знань, отриманих здобувачами на лекціях та практичних заняттях в процесі самостійної роботи і спрямованих на підвищення рівня засвоєння навчального матеріалу. Лабораторні роботи виконуються здобувачами самостійно та здаються для перевірки наприкінці лабораторних занять.

Курсова робота є індивідуальним завданням дослідницького характеру, яка має на меті не лише поглиблення, узагальнення та закріплення знань здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни «Основи консультування», а й застосування їх при вирішенні конкретного фахового завдання, вміння опрацьовувати наукові першоджерела, використовувати сучасні інформаційні та технологічні засоби психологічного консультування, напрацьовувати навички проведення емпіричного дослідження, робити висновки та пропозиції. Змістовна сутність роботи залежить від об'єкта, предмета, методів та методик дослідження.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи, дисципліна «Вікова психологія» не тільки формує теоретичне підґрунтя, а й навчальні навички, які надалі реалізуються та використовуються в процесі викладання «Основ консультування». Розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ, знання вікових особливостей

поведінки, діяльності та вчинків людини, розуміння завдань кожного вікового періоду допомагає психологу-консультанту орієнтуватися у запиті клієнта та спрямовувати його особистісний розвиток відповідно донормативних орієнтирів.

Звісно, що успішне використання методичних рекомендацій з формування вмінь та навичок консультаційної роботи можливе лише при творчому підході, враховуючи специфіку професійної діяльності та індивідуальні особливості кожного здобувача. Тому, крім формування у здобувачів фахових знань та компетентностей, необхідно формування психологічної готовності до професійної діяльності на кожному етапі професійної підготовки.

Вибір напрямів діяльності з самоосвіти – це справа виключно індивідуальна і визначається головним чином самим здобувачем. Тому одним з головних завдань запропонованої нами навчальної дисципліни «Основи консультування» є створення у майбутнього психолога професійної самоідентифікації та формування навичок творчого пошуку шляхів самовдосконалення як фахівця. Проте, можна виокремити загальні напрямки самоосвіти майбутніх фахівців-психологів сучасних умовах, серед яких, систематичне вивчення

актуальних професійно-значущих питань гуманітарних та соціальних наук, підвищення рівня і якості знань в галузі профільюючої дисципліни й тим самим підвищувати свою професійну підготовленість, постійне збагачення спеціальними та психолого-педагогічними знаннями, необхідними для досягнення високих результатів у професійній діяльності, формування та розвиток культури комунікації, що дозволить встановлювати продуктивний психологічний контакт з об'єктами професійної взаємодії тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» від 24.04.2019 № 565. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/053-Psykholohiya-bakalavr.28.07-1.pdf> (дата звернення: 10.05.2022).

2. Освітньо-професійна програма зі спеціальності 053 «Психологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затверджена вченою радою Одеського національного політехнічного університету / Протокол № 1 від 27.08.2020 р. Введена в дію наказом ректора від 28 серпня 2020 р. <https://op.edu.ua/education/programs/bac-053-0> (дата звернення: 09.05.2022).